

3. Baranova YU.A. *Social'naya otvetstvennost' biznesa: teoreticheskij aspekt*. // *Vestnik MGUKI* 4 (48) iyul'-avgust 2012. -225-228s
4. Cmit A. *Issledovanie o prirode i prichinah bogatstva narodov*. M.: 1962. – 684 b.
5. Fridman M. *Kapitalizm i svoboda / per. S angl*. M.: Novoe izdatel'stvo, 2006 -240 s.
6. Adolf A.Berle, Gardiner C.Means «*The modern corporation and private property*» 1932. - 47 p
7. Carroll A. B. *Corporate Social Responsibility: A Historical perspective* // *The Accountable corporation /Marc J. Epstein and Kirk O. Hanson (eds.)*. 2006. Vol. 3. - Westport, Conn.: . Praeger Publishers. – 19-45p.
8. Bowen Howard. *Social responsibilities of the businessman*. New York: Harper and Brothers. 1953. -276p.
9. Carroll A.B. *A History of corporate social responsibility concepts and practices*. *Business & Society: ethics, sustainability and stakeholder management, 10th edition*. Available January 2017. - 19-45 p.
10. Simhovich V.A., Danilova E.A., Romanova S.P. *Social'naya otvetstvennost' sovremennogo belorusskogo biznesa*. – Minsk., 2012. – 125 s.
11. Levitt T. *The dangers of Social Responsibility*. *Harvard Business Review*. 1958.Vol.36. N5. -41-50 p.
12. Bozhuk S.G. Kulibanova V.V. Tzor T.R. *Korporativnaya social'naya otvetstvennost'* // *Uchebnik SPb.: SPbGIEU*, 2012: -266 s.
13. Nikifirova O.A. Mitrofanova D.O. *Koncepcii social'noj otvetstvennosti biznesa: iskhodnye ponyatiya i klassifikaciya* // *Vestnik SPbGU. Sociologiya*. 2017. T.10. Vyp.2. 214-228s.
14. *Korporativnaya social'naya otvetstvennost' : uchebnik / kollektiv avtorov ; pod. Red. I.YU. Belyaevoy, M.A. Eskindarova*. — M. : KNORUS, 2016. — 320 s.
15. Blagov YU.E. *Genezis Koncepcii korporativnoj social'noj otvetstvennosti*// *Vestnik SPbGU*.2006. Seriya8. Vyp.2 -3-24s.
16. Zhana zhagdajdagy Qazaqstan: is-qimyl kezeni / Memleket basshysy Qasym-Zhomart Toqaevtyн Qazaqstan halqyna Zholdaуy. 2020 zhylgy 1 qyrkujek https://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtyн-kazakstan-halkyna-zholdaуy-2020-zhylgy-1-kyrkuiek

XFTAP 04.51.53

<https://doi.org/10.51889/2021-1.1728-8940.29>

Э. Төлеген¹, Т. А. Морозова¹

¹ ал-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
Қазақстан

ОРТА БІЛІМ САЛАСЫНДАҒЫ ФАЛЬСЕОИНТЕРАКЦИЯ ӘЛЕУМЕТТІК МӘСЕЛЕ РЕТІНДЕ

Аңдатпа

Мақала орта білім саласындағы оқушылардың фальсеоинтеракция мәселелеріне бағытталған. Мақалада «фальсеоинтеракция» ғылыми талдаудан өтті. Фальсеоинтракция – бұл екі актордың де өтіріктің айтылғанын (жалғандық, алдау) білуімен және сол өтірікті шындық үшін бір уақытта қабылдаумен (немесе қабылдауға еліктеумен) сипатталатын ерекше түрдегі өзара әрекеттесу болып табылады.

Мақаланың негізгі мақсаты орта білім саласындағы оқушылар арасында фалсеоинтеракция арқылы ақпараттың шынайылығы мен жалғандығы арасындағы байланысты түсіндіріп, бұл мәселенің өзектілігінің деңгейін соңғы жылдарда жарық көрген арнайы зерттеулер мен ғылыми мақалалардың негізінде анықтау болып табылады.

Авторлардың алға қойған міндеттерінің бірі тақырып аясында әлеуметтанулық талдау барысында жалпылама теориялық көзқарастарды саралап, арнайы әлеуметтанулық зерттеулер мен ғылыми мақалалардың негізінде бұл құбылыстың қалай түсіндірілетіндігін анықтау болып табылады.

Соңғы жылдары әлеуметтанулық зерттеулерде тікелей сөйлеу актілерін және ақпарат алмасу барысындағы коммуникациялық мәселелермен қатар ақпараттың шынайылығы туралы зерттеулер жүргізіліп, нәтижелері ғылыми басылымдарда жарық көре бастады. Осы теорияның негізінде фальсеоинтеракция адамдардың қарым-қатынасында өзара түсінісу барысында жалған ақпаратпен бөлісіп, сол ақпараттың жалған екендігін біле отыра оны қабылдау деп түсінуге болады. Бұлай қарым-қатынас жасаушылардың фальсеоинтеракцияға баруына әсер ететін субъективті факторлардың бар екендігі анық.

Кілт сөздер: фальсеоинтеракция, өтірік және шындық, орта білім саласындағы оқушылардың фальсеоинтеракциясы

E. Tolegen¹, T. A. Morozova¹

*¹ Al-Farabi Kazakh National University
Kazakhstan*

FALSEOINTERACTION IN SECONDARY EDUCATION AS A SOCIAL PROBLEM

Abstract

The article is devoted to the problems of false interaction of students in the field of secondary education. The article conducts a scientific analysis of the term «falseintensity». Falseointractions are interactions of a special kind, characterized by the awareness of lies (falsehood, deception) by both Actors and the simultaneous acceptance (or imitation of acceptance) of this lie for the truth.

The main purpose of the article is to explain the relationship between truthfulness and falsity of information through falseointeraction among secondary school students and to determine the level of relevance of this problem on the basis of special studies and scientific articles published in recent years.

One of the tasks set by the authors is to analyze generalized theoretical approaches in the course of sociological analysis within the framework of the topic and, on the basis of special sociological studies and scientific articles, to find out how this phenomenon is interpreted.

In recent years, in sociological research, along with direct speech acts and communication problems in the process of information exchange, studies have been conducted on the authenticity of information, the results of which have begun to be published in scientific publications. Based on this theory, falseointeraction can be understood as sharing false information in the process of mutual understanding in people's relationships and accepting it, knowing that this information is false. It is clear that there are subjective factors that influence the attitude of such communicators to falseointeraction.

Keywords: false interaction, lie and truth, false interaction of secondary school students

Э. Толеген¹, Т. А. Морозова¹

¹ *Казахский национальный университет им. Аль-Фараби
Казахстан*

ФАЛЬСЕОИНТЕРАКЦИЯ В ОБЛАСТИ СРЕДНЕГО ОБРАЗОВАНИЯ КАК СОЦИАЛЬНАЯ ПРОБЛЕМА

Аннотация

Статья посвящена проблемам фальсеоинтеракции учащихся в сфере среднего образования. В статье проведен научный анализ термину «фальсеоинтеракция». Фальсеоинтеракции – это взаимодействия особого рода, характеризующиеся осознанием лжи (фальши, обмана) обоими Акторами и одновременным принятием (или имитацией принятия) этой лжи за истину.

Основная цель статьи заключается в том, чтобы объяснить связь между правдивостью и ложностью информации посредством фальсеоинтеракции среди учащихся среднего образования и определить уровень актуальности данной проблемы на основе специальных исследований и научных статей, опубликованных в последние годы.

Одна из задач, поставленных авторами, заключается в том, чтобы в ходе социологического анализа в рамках темы проанализировать обобщенные теоретические подходы и на основе специальных социологических исследований и научных статей выяснить, как трактуется данное явление.

В последние годы в социологических исследованиях наряду с непосредственными речевыми актами и проблемами коммуникации при обмене информацией были проведены исследования достоверности информации, результаты которых стали публиковаться в научных изданиях. На основе этой теории фальсеоинтеракция может пониматься как восприятие, делаясь ложной информацией в процессе взаимного понимания в отношениях людей и зная, что эта информация ложна. Очевидно, что существуют субъективные факторы, которые влияют на то, как эти участники отношений идут на фальсеоинтеракцию.

Ключевые слова: фальсеоинтеракция, ложь и правда, фальсеоинтеракция учащихся среднего образования

Кіріспе

Қазіргі заманның өзекті мәселелерінің бірі ақпарат және оның өңделуі мен таралуы. Кез-келген әлеуметтік өзара әрекеттесу – бұл шындық пен жалғандықты қамтитын ақпараттық байланыс екендігі анық. Ақпараттың шынайылығы оның адамға жету жолында түрлі субъективті факторлардың әсерінен өзгеріске ұшырауы бүгінде кең таралымға ие болып отыр. Бүгін орта білім алушы оқушылар арасында мұндай құбылыстың болуы және оның себеп-салдарын зерттеу өзекті әрі қажетті болуда.

Мақаланың мақсаты орта білім саласындағы оқушылар арасында фальсеоинтеракция арқылы ақпараттың шынайылығы мен жалғандығы арасындағы байланысты түсіндіріп, бұл мәселенің өзектілігінің деңгейін соңғы жылдарда жарық көрген арнайы зерттеулер мен ғылыми мақалалардың негізінде анықтау болып табылады. Авторлардың алға қойған міндеттері «фальсеоинтеракция» ұғымына анықтама беріп, оның орта білім алушы оқушылардың арасында қаншалықты таралғанын және себебін анықтаумен байланысты. Сонымен қатар, әлеуметтанулық талдау барысында жалпылама теориялық көзқарастарды саралап, арнайы әлеуметтанулық зерттеулер мен ғылыми мақалалардың негізінде бұл құбылыстың қалай түсіндірілетіндігін анықтау болып табылады.

Әдіснама

Зерттеудің әдіснамалық негізі отандық және шетелдік тәжірибе мен әдебиеттерді талдау мен синтездеудің, абстракциялаудың, жалпылаудың ғылыми әдістерін қамтиды.

Зерттеу барысында ғылыми басылымдарда жарық көрген мақалаларға әдеби шолу жасалына отырып, оларға талдау жүргізіледі.

Әлеуметтану тұрғысынан әлеуметтік өзара әрекеттесудің негізі ретінде өтірік және фалсеоинтеракция мәселесі бөлек және мамандандырылған түрде зерттелмеген. Соңғы 10 жылда қорғалған диссертацияларда өтірік, әдетте, философиялық, психологиялық немесе филологиялық категория ретінде ұсынылады. Фалсеоинтеракция туралы тек өкінішке орай бір ғылыми жұмыс анықталды. Ол Каширина Мария Валерьевнаның социология ғылымының кандидаты дәрежесін алуына бағытталған «Фальсеоинтеракции в системе высшего профессионального образования: социологический анализ» атты диссертациялық жұмысы.

Фалсеоинтеракцияны зерттеу барысында М.Вебердің, Дж. Хоменс, А. Шюц сынды әлеуметтану саласындағы ірі өкілдерінің идеялары мен тұжырымдамалары қарастырылды. Бұл авторлар әлеуметтік өзара әрекеттесудің мағыналық жағын талдауды ұсынылған. Сол себепті аталған авторлардың тұжырымдамаларын «өтірік» проблемасына дискурсивті кіріспе ретінде қарастыруға болады.

Әлеуметтік өзара әрекеттесуді белгілі бір «форма» ретінде талдау, оны ойындар ретінде қарастыра отырып, өзара әрекеттесу процесінің сыртқы жақтарын зерттеу Г. Гарфинкель, И. Хоффман, Г. Симмель және тағы басқа еңбектерінде ұсынылған.

Дж. Дьюи, Дж. Г. Мид, Ч. Пирс, Ф. Скиннер, Ю. Хабермас сияқты әлеуметтанушылар да әлеуметтік интерактивтерді түсіндірумен және эмпирикалық зерттеумен айналысты. Олардың еңбектерінде утилитарлық факторлардың рөлі, тиімділік туралы ойлар, жеке адамдар мен топтардың әлеуметтік мінез-құлқындағы практикалық пайда себептері туралы мәселе ерекше атап өтіледі.

Жалпы теория деңгейінде әлеуметтік өзара әрекеттесу мәселелерін зерттейтін орыс әлеуметтанушыларының ішінде Е. Ю. Волков, Т. И. Заславская, Г. И. Козырев, В. П. Кулыгин, В. Г. Осипов, Г. А. Пруденский, Р. В. Рывкин, М. В. Каширинаның еңбектерін айту маңызды.

Осы жұмыстарды талдау әлеуметтік өзара әрекеттесудің мазмұны ретінде өтірік мәселесін жоғары пікірталасқа ие екендігі мен көп өлшемді екенін көрсетеді. Өзара өтіріктің ерекше жағдайы ретінде жалған байланыстардың пайда болуы, жұмыс істеуі және таралуы, әсіресе жаңа, өзгерген жағдайларда, орта білім беру саласында жүйелі әлеуметтанулық зерттеулерді қажет етеді. Бұл орта білім беру жүйесіндегі генезиске, жұмыс істеуге және жалған сұхбаттардың шоғырлануына ықпал ететін факторлар жүйесін анықтау және талдау қажеттілігін растайды.

Фальсеоинтеракция және оның мәні

Әлеуметтанулық теорияда «фальсеоинтеракция» ұғымымен бірқатар байланысты ұғымдар бар, мысалы, рәсім, симуляр, имитациялық өзара әрекеттесу. Бірақ, осы ұғымдардың айқын ұқсастығына қарамастан, «фальсеоинтеракция (жалған араласу)» термині әлеуметтік өзара әрекеттесудің ерекше, аз зерттелген формасын көрсетеді. «Фальсеоинтеракция» - бұл қоршаған шындықпен немесе стандарттармен салыстырғанда, барлық әлеуметтік коммуникацияның қатысушылары түсінетін ойын ережелерімен ерекше әлеуметтік кеңістіктің үзіндісі болып табылады.

Әлеуметтік өзара әрекеттесу немесе әлеуметтік коммуникация барысында қатынасқа түсуші екі немесе оданда көп тұлғалар арасында ақпараттың шындық пен жалғандық болып бөлінуі әлеуметтану ғылымы саласындағы зерттеуші ғалымдардың қызығушылығын арттыра түсті. Бұл уақытқа дейін өтірік құбылысын арнайы психология, педагогика, философия сынды ғылымдардың зерттеулерінде көп кездестіруге болатын еді. Қазір әлеуметтанулық

зерттеулердің назарын аудартқан мәселе элеуметтік коммуникация барысындағы фальсеоинтеракция мәселесі.

Алдымен өтірік дегеніміз – адамның жалған сенімдерді осы тұжырымның адресатының санасына сіңіру ниетімен әдейі жалған мәлімдеме жасайтын әрекеті болып табылады (Ли, 2000).

Өтірік айтушылар сәтті өтірік айту үшін реципиенттердің өзіндік және психикалық жағдайын дұрыс бағалай білуі керек (мысалы, реципиенттер өтірік айтушылардың өздері толық түсінікке ие болатын істердің шынайы жағдайы туралы біле ме). Содан кейін өтірікшілер өздерінің іс-әрекеттері туралы шынайы сенімдерінен өзгеше жалған мәлімдемелер жасап, шығаруы керек. Сонымен қатар, жалған мәлімдемелер адресатқа күдік тудырмайтындай етіп мұқият жасалуы керек. Бұл көбінесе жалған оқытушылардан жалған мәлімдемеге сәйкес келетін, бірақ олардың шынайы сенімдеріне сәйкес келмейтін және ауызша және вербальды емес мінез-құлық олардың шынайы сенімдеріне сәйкес келуін, бірақ жалған мәлімдемеге сәйкес келмеуін талап етеді. Осылайша, өтірік айтатын балалардың мінез-құлқын зерттей отырып, біз балалардың ақыл-ой теориясын күнделікті өмірде бейімделу (немесе зиянды) мақсаттар үшін қалай қолдануды үйренетіні туралы маңызды түсінік ала аламыз.

Фальсеоинтеракция мәселесіне тоқталсақ, ол туралы түсіндірме Социум журналында Каширина Мария Валерьевнаның (2013) «Фальсеоинтеракция как особая форма социального взаимодействия» мақаласында ашылып көрсетілген. Фальсеоинтеракция ол екі адамның элеуметтік қатынас жасау барысында өтірік айтуды қатынас жасаушылар бір-бірінен күтуімен байланыстырылады. Ашып айтар болсақ, «өтірік айтушы» өзінің элеуметтік коммуникацияға түскен екінші немесе одан да көп адамдардың оның өтірік айтып тұрғандығын білетіндігін түсінеді, және өтірікті қабылдап тұрған жақ яғни «адресат» «өтірік айтушының» өтірігін білетіндігі туралы айтып қоймайды деп «өтірік айтушымен» күтіледі. Коммуникацияғы түскен екі жақ та өзара осы фальсеоинтеракцияның тәртіптерін өз еркімен қабылдайды.

Осы мақалада (Каширина, 2013) көрсетілгендей социолингвистика тұрғысынан тұжырымдалған жалған араласудың мәні элеуметтік өзара әрекеттің денотативті (мәлімделген) және коннотативті (сенсациялық) қабаттарының қарама-қайшылығынан тұрады екен. «Өтірік айтушы» іс жүзінде бір нәрсені жасаған кезде, әрекетін өтірік қосу көрсету арқылы жасаса «фальсеоакция» пайда болады. Кемінде екі адам болған кезде және олардың әрекеттері коммуникация барысындағы өтірікті әшкерілеуге бағытталмаса фальсеоинтеракция пайда болады. Бұл сапада ол элеуметтік атом болып табылады.

Фальсеоинтеракцияға төзімділік сөзсіз депроблемацияға ғана емес, өтіріктерді институционализациялауға да әкеледі. Қоғам мұндай жалған, еліктеу тәжірибесіне тез «үйренеді», сонымен қатар, бұл үрдістің болуы бұрыннан қалыптасқан деуге болады. Ұзақ уақыт бойы қалыптасқан бейресми іс-қимыл үлгісі адамдардың санасында берік орныққан және тамырланған. Мысалы, қоғамда қазіргі кезде шпаргалка пайдаланушы студенттердің көлемі артуда, ол үрдіс қоғаммен жайлап патологиядан гөрі норма ретінде қабылдануда (Ивонин, 2010). Өтірікті институционализациялаудың бір факторы – бұл өтірікті билік тарапынан «жабу» және / немесе оның пайдалылығын негіздеу.

Тұрақты алмасу адамдарда өзара күтулер жүйесін тудырады; егер өзара әрекеттесудегі өтірік өзара және өзара әрекеттесетіндердің әрқайсысына өз мақсаттарына жетуге мүмкіндік берсе, онда мұндай терминация тұрақты пішінге ие болады.

Сонымен, Каширина Мария Валерьевнаның (2013) «Фальсеоинтеракция как особая форма социального взаимодействия» мақаласында «фальсеоинтеракция», «фальсеологиялық өзара іс-қимыл» деп автор өзара әрекеттесудің екі жағындағы жалғандықтың (алдау, өтірік) хабардар болуына және олардың осы «ойын ережелерін» бір уақытта қабылдауына негізделген осындай элеуметтік өзара әрекеттесуді түсінеді.

Фальсеоинтеракцияның ерекшелігі – бұл жай ғана еліктеу әрекеті емес, мұнда бір актер өтірікші, ал екіншісі өтірікті қабылдаушы болып табылады. Фальсеоинтеракцияның мәні әлеуметтік коммуникацияға түсуші адамдардың арасында өтіріктің орын алып жатқанын біле отырып, сол өтірікті жария етпей қабылдап, формалды түрде емес, өзара келісім жасауы болып табылады. Фальсеоинтеракция ол бір адамға екінші адамның өтірік айтуы емес ол сол өтірік айтылған жерде өтірік айтушы мен оны қабылдаушының арасындағы «масқа киген» әрекет деп саналынады.

Ғылымда фальсеоинтеракцияны зерттеудің теориялық негізі американдық әлеуметтанушы Дж. Хоменстың (Хоменс, 2013) теориясымен байланыстырылады. Ол өзара іс-қимыл процесінде тараптардың әрқайсысы өз әрекеттері үшін ықтимал сыйақы алуға және шығындарды азайтуға тырысады деп санайды. Дж. Хоменстің (Хоменс, 2013) теориясы негізінде ең маңызды сыйақылардың бірі – әлеуметтік мақұлдау. Тараптардың өзара сыйласуы өзара іс-қимылдың жүйесін жасауға ұмтылады және өзара күтулер негізінде өзара қарым-қатынасқа айналады. Егер үміттер расталмаса, онда өзара іс-қимыл мен алмасуға деген мотивация төмендейді.

Сыйақы мен шығындар арасында тікелей пропорционалды байланыс жоқ, өйткені экономикалық және басқа пайданан басқа, адамдардың іс-әрекеттері көптеген басқа факторлармен анықталады, мысалы олардың қатарында мәдениет, мораль, дін сынды маңызды факторлардың болуы мүмкін. Яғни тиісті шығындарсыз мүмкін болатын ең жоғары сыйақыны алу ниеті немесе керісінше - сыйақыны ескерместен жақсылық жасау ниеті.

Дж. Хоменстің (Хоменс, 2013) теориялық тұжырымдамасы бойынша әрбір адам өз іс-әрекеттерінің сыйақысын барынша көбейтуге және шығындарды азайтуға тырысады. Шығындарды азайту құралдарының бірі өтірік болып табылады. Бұл, әдетте, мақсатқа жету жолын айтарлықтай жеңілдетеді, яғни жеңілдеу эмоционалды да, ұйымдастырушылық та тұрғыда болуы мүмкін. Егер әлеуметтік коммуникациядағы өтіріктің күтуі өзара және өзара әрекеттесетіндердің әрқайсысына өз мақсаттарына жетуді жеңілдетсе мұндай жалған байланыс тұрақты болады. Ол өтіріктің нормаға айналуына алып келу қауіпін туындатады.

Дж. Дьюи пікірінше фальсеоинтеракцияны зерттеудегі сөйлеу актілері теориясына үндеу прагматизмді тағы бір теориялық және әдіснамалық тұрғыдан қолдайды және оған сәйкес шындықтың өлшемі тиімділік болып табылады. Яғни, егер өзара әрекеттесу пайдалы болса, ол дұрыс. Бірақ мұнда пайда ұғымы нақтылауды қажет етеді. Егер біз тактикалық мақсаттарға қол жеткізу туралы айтатын болсақ, онда жалған байланыстарды пайдалы деуге байланысты сұрақ туындайды. Мысалы, емтихан барысында көшіріп отырған студент баға алатын болса, оған көзін жұмған оқытушы «контингентті сақтайды». Егер стратегиялық мақсаттар туралы айтатын болсақ, онда бұл жағдайда фальсеоинтеракцияның жалған пайдалылығы көрінеді: екеуі де сыйақы алып қана қоймай, шығындарға да шыдайды. Студент білім алмайды, ал мұғалім беделге қауіп төндіреді.

Қорыта айтқанда, фальсеоинтеракция – бұл әлеуметтік өзара әрекеттесудің ерекше формасы, оның мазмұны өтірік, ал әлеуметтік-демонстрациялық бейнесі - «шындық сияқты». Әлеуметтану ғылымының категориясы ретінде фальсеоинтеракцияны биліктің, тәуелділіктің және т. б. әлеуметтік өзара әрекеттесулер мен қатынастардың басқа түрлерімен қатар жүргізу керек.

Фальсеоинтеракциялардың таралуының әлеуметтік-мәдени факторлары

Кез-келген жүйенің ішінде, ол білім саласы болсын, медицина саласы немесе мемлекеттік қызмет саласы болсын әрдайым әлеуметтік коммуникацияға ұшыраушы топтар арасындағы өзара әрекеттесулер барысында шындықтың болуымен қатар шындыққа жанаспайтын өтірік жағдайлардың болуы және оны әрекеттесудің жалғандығы мен имитациясын білетін, бірақ осы «ойын ережелерін» өз еркімен қабылдайтын өзара әрекеттер болады. Бұл әрекеттер әрине фальсеоинтеракция әрекеттері деп аталынады.

Фальсеоинтерациялардың пайда болуы білім беру жүйесінің әртүрлі деңгейлерінде – мұғалімдер мен оқушылар арасында, мектеп мұғалімдері мен мектеп әкімшілігі арасында, орта білім беру ұымдары мен білім министрлігі арасында болуы мүмкін. Мұндай өзара әрекеттесуді әкімшілік деңгейде эмпирикалық түрде бекіту өте қиын, алайда білім беру процесінің екі негізгі субъектісінің – оқушылар мен мұғалімдер арасындағы имитациялық өзара әрекеттесуін зерттеуге болды, басқаша айтқанда орта білім беру саласындағы оқушылардың фальсеоинтерациясын зерттеуге болады. Оны зерттеу үшін алдымен осы саладағы түрлі зерттеулерге контент талдау жүргізіп, зерттеу инструменттерінің қарқасын қалап, моделін жасап алу керек. Сол себепті фальсеоинтеракциялардың таралуының әлеуметтік-мәдени факторларына тоқталу маңызды.

Каширина Мария Валерьевнаның (2015) Ғалымдардың Еуразиялық Одағы журналында жарық көрген «Социокультурные факторы распространения фальсеоинтеракций в современном вузе» атты мақаласында жоғары білім беру жүйесіндегі мұндай өзара әрекеттесулердегі фальсеоинтеракцияға студенттердің емтихандарда көшіруін, интернеттен бақылау және курстық жұмыстарды жүктейтін немесе арнайы ұйымдарда тапсырыс беретін жағдайларды жатқызуға болады, ал мұғалімдер мұны байқайды, бірақ әртүрлі себептерге байланысты студенттерден осы жұмыстарды қабылдайды немесе оларды бағалауда қанағаттанарлық баға береді деп жазылады.

М.В. Каширинаның (Каширина, 2015) пікірінше фальсеоинтеракцияға әсер етуші факторлар тобына жоғары білім берудің құндылығы мен беделінің оқытушылардың кәсіби мәдениеті мен корпоративтік мәдениетінің өзгеруін және студенттік дәстүрлердің өзгерісі мен жоғары білім арудың тек сәнге айналуын жатқызады. Автордың пікірінше, зерттеу барысында алдау нәтижесінде баға алған студенттерге қатысты ашық сұраққа таңдаған студенттердің барлық топтарының өкілдері келесі пікірлерді білдірді: «егер пән болашақ мамандыққа қажет болмаса, онда бұл жаман емес»; «кейде диплом тек атақ үшін ғана керек» және т.б. Зерттеу авторының пікірінше, жоғары білімнің құндылығы мен беделінің өзгеруі кейбір жағдайларда жоғары білім туралы дипломды қарапайым формальдылық деп түсінуге әкелді, сәйкесінше жоғары білім мен диплом алу процедуралары бірдей формальдылықпен ұсынылған.

М.В. Каширинаның (Каширина, 2015) пікірінше құндылықтар жүйесіндегі өзгерістер және мақсатқа жету құралы ретінде адалдықтан өтірікке ауысуды студенттердің білім беру процесінде өтіріктерді бағалауы дәлелдейді. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, студенттердің 27,5%-ы мұндай жағдайларды «қалыпты, табиғи жағдай» деп бағалайды. Респонденттердің бұл санаты, кем дегенде, декларативті түрде, бейтарап аксиологиялық модальділікті ұстанады және осы тақырып бойынша терең этикалық ойлардан бас тартады. Емтихан барысында көшіру немесе алдау «қалыпты жағдай» немес нормамен теңестіріледі деген аксиологиялық нұсқасын көрсетеді. Студенттердің өзіндік жұмысының интернеттен көшіріп алу немесе тапсырыс беру арқылы әзірлек студенттік жұмыстарды орындау бойынша ұйымдардың болуы және сәтті жұмыс істеуін дәлелдейді. Сауалнамаға қатысқан студенттердің 87,8%-ы өздерінің ЖОО-ның қызметкерлері осындай ұйымдардың қызметтерін пайдаланатынын біледі. Бұл ретте 30,9%-ы осындай ұйымдардың қызметтерін өздері пайдаланғанын мойындады. Студенттер жұмыстың «тапсырыс беруінің» негізгі себептерін жұмыстың жоғары күрделілігі мен жалқаулық, өзін-өзі жазғысы келмеуі деп атайды.

М.В. Каширинаның (Каширина, 2015) пайымдауынша әлеуметтік-мәдени факторлардан басқа, студенттердің өзіндік жұмысының фальсеологиясына ақпараттық-техникалық факторлар да әсер ететінін атап өткен жөн. Автордың зерттеуінің нәтижелері бойынша, студенттердің көпшілігі үшін өзіндік дайындық, жұмысты орындау үшін негізгі ақпарат көзі Интернет болып табылады. Олардың 70%-дан астамы – ақпараттың жалғыз көзі. Ақпараттық-техникалық факторлардың рөлі кітапхананың семинарларға дайындықтағы және ғылыми жұмыстарды жазудағы маңыздылығының төмендеуін растайды.

Жалпы алғанда М.В. Каширинаның (Каширина, 2015) еңбектерінде фальсеоинтеракцияның генезисінде әлеуметтік-мәдени факторлар маңызды рөл атқарады. Ең маңызды факторларға: жоғары білім беру беделінің төмендеуі, маңыздылық акцентін жоғары білімнен жоғары білім туралы дипломға ауысуы, сонымен қатар, студент жастардың құндылықтар жүйесіндегі өзгеріске ұшырауы мен дұрыс түсінілмеген студенттік дәстүрлер және қазіргі заманғы бұқаралық мәдениеттің мінез-құлық үлгілерін ұстану жатады.

Осы мәселенің жоғарғы оқу орындарында кең етек алуы туралы бірнеше зерттеулердің бар екендігі мақалаға ақпарат жинау барысында анықталды. Алайда, мақаланың негізгі нысаны орта білім беру саласындағы оқушылар арасындағы фальсеоинтеракция. Сол себепті келесі бөлімде фальсеоинтеракцияның орта білім беру саласындағы мәселелері қарастырылады.

Орта білім саласындағы оқушылардың фальсеоинтеракциясы

Мектеп оқушының өмірінің маңызды бөлігі болуының себебінен мектептегі оқушы мен мұғалім арасында өтірік баланың толық әрі жақсы білім алуына кедергі болады. Орта білім беру саласындағы оқушылардың фальсеоинтеракциясы әлеуметтанушылармен толық зерттелмеген. Тек, психология мен философия саласында фальсеоинтеракцияға жақын келетін өтірік айту мәселесіне байланысты біршама зерттеулер жүргізілгендігі анықталды.

Тақырып аясында зерттеулердің жоқтығы тақырыптың өзектілігін арта түседі, алайда ол сонымен бірге зерттеудің инструменттік үлгісін құруда көптеген қиындықтарға алып келеді.

Орта білім саласындағы оқушылардың фальсеоинтеракциясы тақырыбы оқушы мен мұғалімнің арасындағы әлеуметтік өзара әрекеттесуі барысындағы өтірік айту мен оны қабылдау дәрежесіне ғана талдау жасауға бағытталмайды. Ол сонымен қатар, орта білім алу субъектілері арасындағы өзара қатынасқа қатыса алатын кез-келген тұлғалардың арасындағы жалған ақпаратпен алмасу немесе өтірік айту және оны біле тұра әшкерелемей қабылдаумен байланысты болып табылады.

Орта білім саласындағы оқушылардың фальсеоинтеракциясына мұғалім мен оқушының әлеуметтік коммуникацияға түсу барысында өтірік айтуы және оны біле тұра жарияламауы жатады, сол секілді оқушы мен ата-ана арасындағы өтірік, мектеп әкімшілігі мен оқушы арасындағы және, ата-ана мен мұғалім, мұғалім мен мектеп әкімшілігі және ата-ана мен мектеп әкімшілігі арасындағы өзара әрекеттесу барысындағы айтылған өтірік пен оны біле тұра қабылданған өтірік жатады.

Орта білім саласындағы оқушылардың фальсеоинтеракциясының себептері мен салдарын анықтауға байланысты зерттеулер өте аз. Алайда мектеп жасындағы оқушылардың өтірік айтуы және оның себептерімен баланысты зерттеулер мен ғылыми тұжырымдамалар бар. Көптеген зерттеушілер өтірік түрлерін бөлуде жеткілікті айқын критерийлерге сүйенеді, мысалы: хабардарлық деңгейіне байланысты - саналы және бейсаналық өтірік; қиял және нақты; моральдық бағалауға байланысты оң және теріс өтірік; көрініс саласына байланысты жеке және әлеуметтік өтіріктің себебіне байланысты - бейсаналық, өзімшілдік, жамандық, өзін-өзі сақтау және мақтаншақтық; мәлімдеменің фактілерге сәйкестігі негізінде жалғандық, алдау ниетінің болуы немесе болмауы түсініледі. Сондай-ақ, «қасиетті өтірік», «құтқару үшін өтірік» және сол сияқты ұғымдар да әдебиеттерде кездеседі.

Шетелдік зерттеулердегі өтірік мәселесінің жай-күйіне теориялық шолу жүргізу барысында өтірікті түсінудің екі ұштыбар екендігі анықталды. Мысалы, биологиялық бағытты жақтаушылар Е. А. Душина, шыншылдық пен алдау сияқты қасиеттер туа біткен болуы мүмкін деп тұжырым жасайды.

Силантьева Е.А. (Силантьева, 2007) көп өлшемділіктің негізінде өтірік түрлерінің типологиясын құруға әрекет жасалды: өтіріктің пайда болу көзі, мәлімдеменің немесе әрекеттің жалғандығын түсіну дәрежесі, өтіріктің бағыты мен табиғаты. Ол ұсынған жіктеу басқа типологияларды толықтырады, психиканың жұмыс істеуінің әртүрлі деңгейлерінде көрінетін күрделі психологиялық құбылыс ретінде өтірік идеясын кеңейтеді.

Отандық және шетелдік зерттеулердегі балалардың өтіріктерінің ерекшеліктерін ашып, ең алдымен осы құбылысты зерттеудің семантикалық контекстін бөліп көрсетеді. Әдетте, балалардың өтірік құбылысын зерттеу үш бағытта жүзеге асырылады:

- 1) шындық пен өтіріктің арасындағы таңдау жағдайлары туралы балалардың моральдық пікірлерінің ерекшеліктерін анықтау;
- 2) нақты мінез-құлық ерекшеліктерін қарастыру
- 3) балалардың эмоционалды тәжірибелерін бұзу немесе «шыншыл болу» нормасын сақтау.

Балалар мен жасөспірімдердің өтіріктерінің өзіндік ерекшеліктері, түрлері мен мотивтері бар. Бұл адамның генезисі процесінде пайда болатын жасқа байланысты дағдарыстардың өзіндік ерекшелігімен байланысты, кейбір себептер баланың жеке басына, басқалары оның айналасында, кейбіреулері жасына байланысты.

Қорыта айтқанда осы тұжырымдамаларды тексеруге арналған эмпирикалық зерттеулердің аздығы, отандық зерттеулер арасында орта білім саласындағы оқушылардың фальсеоинтеракциясы тақырыбы аясында зерттеулердің жоқтығы тақырыптың толықтай ашылып, социологиялық контент талдаудан өткізу жұмыстарын қиындатты.

Қорытынды

Мақаланы қорытындылай келе, фальсеоинтракция – бұл екі актордың де өтіріктің айтылғанын (жалғандық, алдау) білуімен және сол өтірікті шындық үшін бір уақытта қабылдаумен (немесе қабылдауға еліктеумен) сипатталатын ерекше түрдегі өзара әрекеттесу болып табылады.

Мақалада алға қойған мақсатқа қол жеткізуге кедергі ретінде тақырып аясында зерттеулердің аздығы себеп болды. Сол себепті, орта білім саласындағы оқушылар арасында фальсеоинтеракция арқылы ақпараттың шынайылығы мен жалғандығы арасындағы байланысты түсіндіру толық деңгейде көрсетіле алмады. Алайда жалпы «фальсеоинтеракция» ұғымына анықтама беріліп, оған әсер етуші әлеуметтік-мәдени факторлардың біршамасы ашылып талданды. Сонымен қатар, әлеуметтанулық талдау барысында фальсеоинтеракция және өтірік айту мәселелері бойынша жалпылама теориялық көзқарастар сараланды, арнайы әлеуметтанулық зерттеулер мен ғылыми мақалалардың негізінде бұл құбылыстың қалай түсінілетіндігі анықталды және талданды.

Жалпы алғанда фальсеоинтеракцияны зерттеу деңгейі шетелдік және отандық зерттеулерде төмен. Әсіресе орта білім саласындағы оқушылардың фальсеоинтеракциясы тақырыбы аясында зерттеулердің аздығы тақырыптың өзектілігін арттырып, мектеп оқушылары арасында фальсеоинтеракцияның болуын, оның себеп-салдары мен шешу жолдарын анықтауға арналған арнайы социологиялық зерттеудің қажеттігін дәлелдеді.

Список использованной литературы:

1. Ивонин Ю. П. Трактат о шпаргалке / Ю.П. Ивонин // Идеи и идеалы: научный журнал. 2010. №1 (3) т. 1. С. 132–143.
2. Хоманс Дж. Социальное поведение как обмен // Современная зарубежная социальная психология / Дж. Хоманс [онлайн]. URL: <http://ecsocman.hse.ru/text/18352507/>
3. Каширина М.В. Современный российский вуз как сфера генезиса фальсеоинтеракций // Социология образования. – №10. – 2014. – С.76-86.;
4. Каширина М. В. Современный вуз: факторы генезиса фальсеоинтеракций // Наука и образование: сборник научных трудов по материалам I Международной научно-практической конференции 25-26 июня 2014 г. Анталия – Тамбов: Kutlu&Avei Offset – Изд-во ТРОО «Бизнес-Наука-Общество», 2014. – С. 56-63.
5. Каширина М.В. Социокультурные факторы распространения фальсеоинтеракций в современном вузе. Евразийский Союз Ученых (ЕСУ) №4 (13), 2015 – С. 77-79

6. Каширина М.В. Фальсеоинтеракция как особая форма социального взаимодействия. *Социум и власть* №6 (44), 2013 – С. 11-16

7. Силантьева Е.А. Факторы проявления лжи в процессе учебного взаимодействия студента и преподавателя / Е.А. Силантьева // *Дисс. канд. психол. наук: 19.00.07. Сургут, С. 2007 - 124*

8. Feldman R. S., Jenkins L., Popoola O. Detection of deception in adults and children via facial expressions. *Child Development*, 1979, pp. 350–355.

9. Hogrefe G. J., Wimmer H., Perner J. Ignorance versus false belief: A developmental lag in attribution of epistemic states. *Child Development*, 1986, pp. 567–582.

10. Lee K. Lying as doing deceptive things with words: A speech act theoretical perspective. In J. W. Astington (Ed.), *Minds in the making: Essays in honour of David. R. Olson*. Oxford, England: Blackwell. 2000, pp. 177–196.

References:

1. Ivonin YU. P. Traktat o shpargalke / YU.P. Ivonin // *Idei i idealy: nauchnyĭ zhurnal*. 2010. No1 (3) t. 1. S. 132–143.

2. Homans Dzh. Social'noe povedenie kak obmen // *Sovremennaya zarubezhnaya social'naya psihologiya / Dzh. Homans [onlajn]*. URL: <http://ecsocman.hse.ru/text/18352507/>

3. Kashirina M.V. Sovremennyĭ rossiĭskiiĭ vuz kak sfera genezisa fal'seointerakciiĭ // *Sociologiya obrazovaniya*. – No10. – 2014. – S.76-86.;

4. Kashirina M. V. Sovremennyĭ vuz: faktory genezisa fal'seointerakciiĭ // *Nauka i obrazovanie: sbornik nauchnykh trudov po materialam I Mezhdunarodnoiĭ nauchno-prakticheskoiĭ konferencii 25-26 iyunya 2014 g. Antaliya – Tambov: Kutlu&Avei Ofset – Izd-vo TROO «Biznes-Nauka-Obshchestvo»*, 2014. – S. 56-63.

5. Kashirina M.V. Sociokul'turnye faktory rasprostraneniya fal'seointerakciiĭ v sovremennom vuze. *Evraziĭskiiĭ Soyuz Uchenykh (ESU) №4 (13)*, 2015 – S. 77-79

6. Kashirina M.V. Fal'seointerakciya kak osobaya forma social'nogo vzaimodeĭstviya. *Socium i vlast' №6 (44)*, 2013 – S. 11-16

7. Silant'eva E.A. Faktory proyavleniya lzhi v processe uchebnogo vzaimodejstviya studenta i преподаvatelya / E.A. Silant'eva // *Diss. kand. psihol. nauk: 19.00.07. Surgut, С. 2007 – 124*

8. Feldman R. S., Jenkins L., Popoola O. Detection of deception in adults and children via facial expressions. *Child Development*, 1979, pp. 350–355.

9. Hogrefe G. J., Wimmer H., Perner J. Ignorance versus false belief: A developmental lag in attribution of epistemic states. *Child Development*, 1986, pp. 567–582.

10. Lee K. Lying as doing deceptive things with words: A speech act theoretical perspective. In J. W. Astington (Ed.), *Minds in the making: Essays in honour of David. R. Olson*. Oxford, England: Blackwell. 2000, pp. 177–196.